

BEVEZETÉS: A BRIT POLITIKA ÉS A KONZERVATIVIZMUS JÖVŐJE

1955 januárjában Russel Kirk amerikai konzervatív gondolkodó tollából *The Dissolution of Liberalism* (*A bomlásnak indult liberalizmus*) címmel tanulmány jelent meg, amely szerint „a liberális képzelet kimerülőben van; az eleve bágyadtan pislákoló liberális mítosz mára kihunytt; és társadalmunk legjavát egy őszibb és derekabb gondolatrendszer szószóólójának [...] kell megmenteniük”.¹ Úgy tűnik, nyugati kultúránk valóban ilyen korszakváltáson megy keresztül. A liberalizmus egyre erőtlenebb vergődése a domináns gazdaságpolitikai filozófia címéért talán a végéhez érkezett. A nyugati világban a liberalizmus 1979 óta töltötte be a vezető gazdaságpolitikai filozófia szerepét a jobboldalon és az 1960-as évek óta jelentette az élenjáró társadalomfilozófiát a baloldalon. A nyugati konzervativizmus trónra kerülését Margaret Thatcher brit miniszterelnökké (1979), valamint Ronald Reagan amerikai elnökké (1980) választásának köszönheti. Gazdasági tekintélye csak a 2008-as pénzügyi válságot követően vált kérdőjelessé, társadalmi vonatkozásban pedig csupán a migrációs válságot követően történt meg ugyanez, amely különböző mértékben érintette Európa országait (a párizsi Bataclanban elkövetett terrortámadás és a merkeli német határnyitás 2015-ben), az Egyesült Királyságot (a brexitnépszavazás 2016-ban), illetve az Egyesült Államokat (Donald Trump elnökké választása 2016-ban). A liberalizmus e két, gazdasági és társadalmi válsága összekapcsolódva oda vezetett, hogy

¹ Lásd PANICHAS 2006: 23.

– politikai értelemben legalábbis – számos nyugati nemzet számára az ország helyesnek tartott vezető filozófiájából páriává vált a liberalizmus eszméje.

A fent említett fordulatok tükrében e bevezetés a brit konzervativizmust helyezi a középpontba. Hogy miért? Mert tanulmánykötetünk a liberalizmus egészének elutasítása mellett pálcát törő és jelenlegi alapvető szerepét a konzervativizmustól elvitatni kívánó vélemények, valamint azon álláspontok között helyezkedik el, amelyek igyekeznének valami módon fenntartani vagy visszaállítani a liberalizmus jobboldali jelenlétét. Ekként a brit konzervativizmus napjainkban megélt megpróbáltatásai ideális alátámasztási pontot jelenthetnek a posztliberális konzervatív gondolkodás útjának feltérképezéséhez, valamint annak átgondolásához, hogy az mit ölelhet fel, és mit kellene elhagyni belőle. Ennek fényében kötetünk írásainak középpontjában irányadó és rendező gondolatként a brit konzervativizmus és annak lehetséges, illetve kívánatos jövője áll, és e gondolatból kiindulva haladunk az európai kontinens és Amerika felé.

Amint azt fent jeleztük, napjainkban számos szempontból komolyan megkérdőjeleződik a konzervatív erkölcsi képzelet és a konzervativizmus tartalma. Ez talán első alkalommal fordul elő azóta, hogy Margaret Thatchert 1975. február 11-én, egy keddi napon a Konzervatív Párt vezetőjévé választották. Kétségtelen, hogy az 1970-es évek óta nem tapasztalt erővel és szinten folyik a vita az állam szerepét, az állami szintű vallásgyakorlást, a nemzet-államot, a szabadpiacokat, a konzervativizmus lényegi metafizikáját, az individualizmus helyét, a konzervativizmus és a liberalizmus kapcsolatát, valamint a családpolitikát érintő kérdésekről. A brit Konzervatív Párton belül szerveződött, az Újkonzervatívokhoz (New Conservatives) hasonló képviselőcsoportok kiforrott posztliberális nézeteket vallanak, egyre szorosabb szálakkal kötődve a Józan Ész Csoport (Common Sense Group) társadalmi konzervativizmusához, miközben persze az 1980-as évek jövőképe is megtartja vonzerejét, például Liz Truss populáris konzervatív (Popular Conservatism) csoportja révén, amely atavisztikus, de erőteljes igényt mutat az új thatcheri berendezkedés iránt. Az USA Republikánus Pártjában hasonló viták visszhangoznak – itt Trump jelenti az elsődleges választóvonalat, közben pedig teret nyer egy új gazdasági és társadalmi nacionalizmus, elbizonytalanítva a reagani konzervatívokat, akik így egyre inkább elszigetelődnek a jobboldalon.

A brit közvéleményt – különösen a konzervatív szavazókat – ugyanakkor túlnyomórészt posztliberális konzervatívok alkotják.

Boris Johnson vezetése alatt a konzervatívok a 2019-es választásokon elsőprő győzelmet arattak a szavazatok 43,6%-ának megszerzésével, ami azt jelentette, hogy 80 képviselővel többet küldhettek a Parlamentbe a többi politikai erőnél. E választásokon a konzervatívok győzelmet tudtak aratni számos munkásosztálybeli többségű, hagyományosan a Munkáspártra szavazó választókerületben Anglia középső és északi részén, valamint Észak-Walesben. Mind földrajzi, mind osztálybeli alapjának jelentős újrarahangolásával² Johnson választási koalíciója alapvetően különbözött attól, ami David Cameron vezetése alatt néhány évvel korábban kormányra juttatta a Konzervatív Pártot. A támogatói bázis 2019-ben „idősebb, inkább munkásosztálybeli, társadalmi értelemben konzervatívabb, etnikai értelemben kevésbé sokféle és támogatottabb az újraelosztást célzó intézkedések iránt”,³ mint annak a Cameron vezetéséhez kötődő, Konzervatív Pártot támogató 2015-ös megfelelője. Ehhez kapcsolódva – mind a brexitet megelőzően, mind azt követően – kiigazítás és átrendezés történt,⁴ részben a „*woke*” aktivizmus megjelenése miatt felerősödő „szociokulturális” viták előtérbe kerüléséből következően. Egyik 1994-ben megjelent írásában David Denver felhívta a figyelmet arra, hogy „a választók jelentős létszámú csoportjai dönthetnek úgy, hogy az egyik párt helyett mostantól egy másik párttal kívánnak azonosulni; teljes társadalmi csoportok változtathatják meg pártszimpátiájukat”.⁵ Éppen ez történt a Konzervatív Párt felé forduló munkáspárti szavazókkal. Röviden, az ilyen eltolódás vagy átrendeződés remek alkalom lehetett volna arra – és annak is kellett volna lennie –, hogy a Konzervatív Párt újragondolja, illetve átformálja intellektuális hagyományait, ismét felfedezve a múltban kevésbé kiaknázott vagy perifériára szorult elveit. Ez persze egyértelműen nehéz feladatnak ígérkezett, tekintettel a párton belül uralkodó feszültségekre és versengő tendenciákra, valamint többségében liberális elveket valló parlamenti képviselőire.⁶ Ez utóbbi azért jelentős, mert a konzervativizmus

² Lásd TONGE – WILKS-HEEG – THOMPSON 2020: 1–6.

³ CUTTS et al. 2020: 22.

⁴ Lásd EVANS – NORRIS 1999; NARDULLI 1995: 10–22.

⁵ DENVER 1994: 53.

⁶ PITT 2021: 267–291.

választói bázisát átrajzoló brexithez vezető mozgalmat nagyrészt libertariánusok vezették, magát a brexitet azonban kommitariánusok szavazták meg. Ráadásul – tekintettel az eléjük tornyosuló strukturális hátrányokra – a 2019-es választási győzelmet követően a konzervativizmus gazdasági értelemben teljes mértékben elégtelen programot volt képes választói elé tárni, így a „szintlépés” sokkal inkább volt a johnsoni retorika része, semmint valós ipari vagy gazdasági átalakulás. Ezenfelül Boris Johnson továbbra is szociálliberális maradt, és egyszerűen figyelmen kívül hagyta a progresszívak által az „átlagemberek” értékeiért és megszilárdult normáiért vívott háborút. Mondanunk sem kell, hogy a többi uniós országból érkezett bevándorlók számának visszaesését követő, a világ többi részéről érkező ijesztő mértékű bevándorlási hullám értelmetlenné tette a brexitet és az azt megszavazók minden várakozását. Az igazság azonban az, hogy a parlamenti frakció képviselői 2019-et követően teljes mértékben alkalmatlanok voltak a választóktól kapott felhatalmazás alapján teljesíteni választási ígéreteiket. Azok, akiket a szavazói párthűségben bekövetkezett fordulatot megelőzően választottak meg – és akik értékrendjüket tekintve továbbra is déli piacokat preferáló liberálisok, illetve szociálliberálisok maradtak –, soha nem voltak képesek megérteni, hogy mit várnak a konzervativizmustól a hátrahagyottak és a magukra maradtak. Hasonlóképpen, a 2019-ben újonnan megválasztott *tory* parlamenti képviselők közül sokan – bár nem mindannyian – számos esetben a helyi párt thatcheri elveket valló utolsó mohikánjai voltak. Ismételni kell mutatni, hogy az ország északi gazdaságainak a globális verseny előtt történő megnyitása soha nem az alulképzettek életszínvonalának emelését, lakhatási körülményeik megújítását vagy életük bármilyen módon való jobbá tételét szolgálta. A *tory* parlamenti képviselőket és választói bázisukat érintő eltolódás nem kap elegendő hangsúlyt, a Parlament véleményének súlya jelenti a politika és a kormány számára a fő iránymutatást. E feszültségek mindenképp figyelemre méltóak, hiszen Rose szerint „a pártvonalakon belül és azok között elhelyezkedő politikai csoportok eltolódása legalább annyira – vagy még inkább – jelentős, mint a kormányban a parlamenti választások nyomán bekövetkező eltolódások”.⁷ A párton belül egymással

⁷ ROSE 1964: 36.

versengő „beállítódásbeli (attitudinális) klaszterek”⁸ nagyon jelentősek, ráadásul nem volt – és továbbra sincs – elegendő parlamenti képviselő, aki tisztában lenne a 2019-es koalíció természetével, valamint annak politikai és gyakorlati velejáróival.

Christopher Fear szerint „a konzervativizmus elmélete és gyakorlata nem csupán két különböző dolog, de az azokról szóló diskurzus is eltérő. Mindazonáltal nem lehet az elméletet és a gyakorlatot egymástól elválasztani: a való életben szüntelenül és kölcsönösen alakítják egymást, átrajzolva egymás határait.”⁹ *The Literature of Politics (A politika irodalma)* című munkájában T. S. Eliot a politikai gondolkodás fejlődésének két jól felismerhető és elkülöníthető megközelítéséről ír. Kezdetben létezett a „doktrínagyűjtemény”, avagy egyfajta „kanonizált mű”, valamint az olyan „elkötelezett emberek csoportja, akik mind az érdeklődők, mind az érdeklődés hiányát mutatók felé irányuló érzelmi ráhatásukkal képesek voltak e doktrínát terjeszteni és népszerűsíteni”. Eliot szerint ezt követően egy politikai párt „vállalkozott arra, hogy megvalósítson egy, a doktrínára alapozott programot”. Így – még azelőtt, hogy el tudtak volna kormányozni egy országot – a „mechanikus” politikai gondolkodók „eltervezték a társadalom bizonyos végső állapotát, amelyhez a vázat saját doktrínáik adták”. Ennek következtében „az elmélet összességében megelőzte a gyakorlatot”. A politikai gondolkodás „organikus” megközelítését magukévá téve a konzervatívok elutasították a politikai gondolkodás és kormányzás előzőekben felvázolt megközelítését. Ennek magyarázatáért ismét Eliothoz fordulunk. Szerinte, amikor „egy politikai párt ráeszmélhet saját történetére, még mielőtt maradandó elveit illetően teljes mértékben tisztán látna vagy megegyezésre jutna, akkor saját formálódását átalakulások vagy átültetések sorozatán át érheti el, miközben egyes kérdések elavulnak, míg mások újonnan napirendre kerülnek”. Eliot azt is megjegyzi, az ilyen párt „alapvető elvei csak mindazon gondolatok gondos vizsgálata esetén mutatkoznak meg, amelyeket megfontoltabb és filozofikusabb elmék a nevében kimondtak”, továbbá „a maradandó és az átmeneti csak pontos történelmi ismeretek birtokában, észszerű elemzés során választható szét”.¹⁰

⁸ WEBB 1997: 89–110.

⁹ FEAR 2020: 197–211.

¹⁰ ELIOT 1955: 13–14.

Ugyanakkor még ez a megkülönböztetés is túlzott folytonosságot tételez fel a múlt és a jelen között, mivel kizárja a megfontolásból a múlt eseményeit. Nagy-Britanniában a konzervativizmus az 1960-as években elsorvadt, az 1970-es években pedig lényegében felváltotta a felsőbbrendű *whig* ideológia, amely az egyéni szabadságot a feladatok, a kötelezettségek, valamint egy olyan szólam elé helyezte, amelyre talán Eliot is helyeslőleg bólintott volna: ez a jó hegemoniája. Egy hosszabb tanulmány talán elegendő teret biztosítana annak kifejtésére, hogy a háború után a konzervativizmus miként maradt alul a liberálizmussal szemben a brit Konzervatív Pártban, jelen írásunkban azonban meg kell elégednünk annak leszögezésével, hogy ez valóban megtörtént, és hogy e tény következményeinek kiteljesedése – az 1997-esnél is súlyosabb választási vereség formájában – még várat magára, a feltételezett vagy tervezett talpra állás pedig még a korábbiánál is később következhet csak be.

Ezen előszó írásakor (2024 tavaszán) a brit politikai légkörben négy tényező jellemzi a konzervativizmust:

1. A liberális konzervatív/thatcheri gazdaságpolitika kudarca. A növekedés a 2008-as pénzügyi válság óta stagnál, a termelékenység és a beruházások helyreállása továbbra sem történt meg, és mindezen kudarccok az összeomlás szélére sodorták az államot, a kompenzáció érdekében súlyos közkiadás- és adóemeléshez vezetve. A liberális konzervativizmus gazdasági örökségét – amely már a brexitet megelőzően alulteljesített, és a Truss-féle költségvetéssel érte el mélypontját – még értékelni vagy javítani kell. Ez a kudarc csak ideológiai értelemben értelmezhető, hiszen a parlamenti frakcióban sokan ugyanezt akarják még nagyobb dózisban. Elkerülhetetlen a következtetés, hogy a konzervativizmus teljes mértékben új gazdaságpolitikát kíván – a konzervatív párti képviselők zöme és általában a kormányzati gondolkodás azonban, úgy tűnik, mégsem akar erről tudomást venni.
2. A brexit kudarca. Míg a párton belül tovább folyik a vita a pontos árról, amelyet a brexitért a gazdaságnak fizetnie kellett, annak jelenlegi gazdasági nyereségeit meglehetősen nehéz lenne számszerűsíteni. Az Európai Unióból való kiválás a jogi normák szintjén vagy nem történt még meg, vagy nem vezetett mérhető előnyökhöz, főként mert az ország különböző gazdasági és szabályozási térségekből honos

partnerei elvárják a konvergenciát a piacokhoz – többek között az uniós piachoz – való hozzáférés érdekében. Az Egyesült Királyság akkor tette magáévá a nacionalizmus eszméjét, amikor a világ regionális civilizációs blokkokba tömörülve éppen deglobalizálódni látszik, amely blokkok közötti kereskedelem és beruházás előtt egyre több akadály tornyosul. Az eddigiekben megkötött kereskedelmi ügyletek korántsem szolgálták a nemzeti érdeket, sőt, a fokozódó nemzetközi feszültségek és a globális ellátási láncokat érintő, még inkább súlyosbodó fenyegetések idején az élelmiszer-ellátás és a környezeti hatások bizonytalanságának kockázatát rejtették. A brexit megszavazása mögött álló indok azonban egyrészt az új, javarészt osztályalapú gazdasági rendezés vágya volt a 2019-es választásokon szavazók részéről, másrészt a migráció kordában tartása. Ami az utóbbit illeti, 2023-ban júniusig 968 ezer nem uniós polgár lépett hosszú távú tartózkodás szándékával az országba – ez két és félszerese annak a 2019-es számnak (368 ezer), amely egyébként 2010 óta folyamatos növekedést mutat.¹¹ Ez a nem uniós országokból érkező 600 ezres bevándorlótömeg talán a brexit leglátványosabb melléfogásának tekinthető. Mégis, a Boris Johnson által meghirdetett szintemelést teljesíteni képtelen politika továbbra is a brexitet követő eltolódás legkárosabb negatív eredménye.

3. Boris Johnson távozásával a konzervatívok nem voltak képesek meggyőző, illetve hosszú távon alkalmas vezetőt kiállítani. Bár feltételezhető, hogy ha nincs a Covid-járvány időszakában kirobbanó *partygate*-botrány, akkor Johnson még mindig hivatalban lenne, a párt bizonytalansággal akkor is kötéltáncot folytatna, tekintettel a választások előtt be nem váltott szintkiegyenlítési ígéretekre. Ennek elsődleges oka, hogy Johnson képtelen volt bármilyen pozitív belpolitikai kereslet-kínálatot megvalósító lépésre. Liz Truss kínládásait követően pedig – aki élő bizonyítéka annak, hogy csak mert a klasszikus liberálisok hisznek a piacon, még nem biztos, hogy a piac is hisz bennük – a konzervatívok a jövőkép helyett a szakértelem mellett tették le voksukat, és Sunakkal szervezett visszaesést, s nem a fellendülést kaptak.

¹¹ Lásd Net Migration to the UK 2024.

4. Mindennek tükrében a párton belül ideológiai válságot láthatunk, amelyet talán a következő választás sem old meg. Vajon a Konzervatív Párt visszatér a London környéki megyék liberalizmusához, vagy azt a posztliberális fordulatot választja, amelyet számos jobbközép és jobboldali párt hajtott végre jelentős sikerrel Európa-szerte és az Egyesült Államokban? Tekintettel arra, hogy a parlamenti frakció az 1980-as évek bővületében él, elnézve a következő választásokat is minden bizonnyal átvészelő képviselőket, a legvalószínűbbnek a kudarcot valló program folytatása tűnik. Az Egyesült Királyság választási rendszerében rejlő okok miatt igen kevésbé valószínű, hogy a jobboldalon felmerülne bármilyen valódi posztliberális ígéret (pedig a közvélemény-kutatási adatok szerint igen népszerű is lehetne).

Következésképpen a brit konzervativizmus jövője nyitottnak, egyszersmind azonban jelentősen töredezettnek, kérdőjelesnek és polarizáltnak tűnik. Valójában úgy látszik, a párt képtelen önmaga vagy ígéretei megújítására, így a kérdés a brit politika egészét tekintve nyitott marad: mi történik, ha valóban nem újul meg? Vajon arra a sorsra jut, mint a liberálisok az első világháború után, és fokozatosan – választásról választásra – eltűnik? Vagy valamiképp mégis sikerül olyan megfelelő parlamenti képviselőket hadrendbe állítania, akikben megvan az az intellektuális potenciál, hogy a konzervativizmus posztliberális megújulásának élére álljanak? Nyilván a második megoldás lenne kívánatos, azonban az első tűnik valószínűbbnek. Mindazonáltal a „kettős liberalizmus” – amelynek középpontjában a fokozódó gazdasági és társadalmi libertarianizmus áll – a jövőben egészen biztosan nem kecsegtet választási győzelemmel vagy támogatással, habár az Egyesült Királyságban jelenleg tapasztalható gazdasági stagnálás miatt egyesek bizonyára éppen ezt az utat szorgalmazzák majd. Kötetünk tehát – abban a reményben, hogy létezik alternatívája a jelenleg uralkodó és kudarcot valló rendnek – mind explicit, mind implicit módon kulcsfontosságú, sürgető kérdéseket feszeget: például hogy miként szolgálhatja a közjót a posztliberális konzervativizmus? Vajon biztosíthat a posztliberális konzervativizmus gazdasági és kulturális biztonságot a bérből és fizetésből élő állampolgároknak? Milyen a konzervativizmus viszonya a liberalizmushoz jelenleg, és milyennek kellene lennie?

Mi a szerepe a nemzetállamnak a konzervatív gondolkodásban? Meglátásunk szerint alapvetően fontos újrafelfedezni azt a liberalizmust, amely mindenki boldogulását és előrelépését szolgálja, fenntartja a környezetet, amelyben polgárai élnek, gazdasági növekedést és stabilitást biztosít a bérből és fizetésből élőknek, miközben harcosan kiáll értékrendjük mellett. Ez – vagy legalábbis ez kellene hogy legyen – a Konzervatív Párt jövője.

A KÖTET SZERKEZETE

Kötetünk célja, hogy a brit konzervativizmus jövőjét különböző nézőpontokból megvilágító, a terület legfigyelemreméltóbb gondolkodóinak tollából született írásokat közöljön. Szerzőink közül egyesek támogatólag érvelnek a konzervativizmus és/vagy a posztliberalizmus mellett, mások pedig bírálják azt. A közölt írások hol egyetértést közvetítenek, hol vitát örökítenek meg a különböző hagyományokat magukénak valló szerzők között, amelyek között ott találjuk a szociáldemokráciát, a hagyományos konzervativizmust, a klasszikus liberalizmust, a thatcheri elveket és – igen – a posztliberalizmust is. Valamennyiükben közös, hogy figyelmet fordítanak a konzervativizmus jövőjére, még akkor is, ha nyilvánvaló nézeteltérés van köztük e jövő mibenlétét illetően.

E kötet a Nemzeti Közszerkezet Eötvös József Kutatóközpontja és a Danube Institute által közösen szervezett konferenciából nőtt ki, amely a brit politikai élet és a posztliberalizmus jelenlegi állásának értékelését tűzte ki célul. A konferenciát különösen izgalmassá tette a helyszín: Budapest, amely nemzetközi szinten is a konzervatív gondolkodásuk figyelmének egyik fókuszpontjává vált. Kötetünk a konferencia anyagának szerkesztett változatát tartalmazza, ugyanakkor több is annál, hiszen a szerzők egy részét már a konferencia 2022 márciusában történt megrendezését követően kértük fel a részvételre.

A könyv három jól elkülönülő részre tagolódik. Az első rész középpontjában az internacionalizmus és a nemzetállam kérdéseiben kialakuló vita, illetve a konzervatív gondolkodás és politika jövője áll. A második rész a konzervativizmus különböző hagyományainak értékelésével foglalkozik,

továbbá annak a liberalizmushoz és posztliberalizmushoz fűződő viszonyát taglalja. A harmadik rész az Egyesült Államokban és Magyarországon a konzervativizmus kapcsán kialakult nézőpontokat és azoknak a brit konzervativizmussal fennálló kapcsolatát fejtegeti – már amennyiben valóban létezik ilyen kapcsolat. Az első fejezetben Phillip Blond az egyetemes és a különös fogalmát járja körül a konzervativizmus, a nacionalizmus és a posztliberalizmus kapcsán. A következő írás Cornelis J. Schilt munkája a posztliberális konzervativizmusról és a nemzetállamról. A második rész első tanulmánya Christopher Fear munkája a posztliberális légkörről és a *tory* meggyőződésről. A negyedik fejezetben Kevin Hickson a liberalizmus és a konzervativizmus brit nemzetállamon belüli viszonyát tárgyalja, míg Matt Beech Isten, a marxizmus és a kultúrharc kérdéskörét járja körül az ötödik fejezetben. Tanulmányában Daniel Pitt amellet érvel, hogy létezik a környezetet középpontba helyező ideológia (environmentalizmus) a konzervativizmusban. A hetedik fejezet David Jeffrey elemzését tárja elénk a brit Konzervatív Párt posztliberális fordulatára utaló bizonyítékokról (illetőleg azok hiányáról). Henry George fejezete a fogyasztással élők szemszögéből világítja meg a közjóra irányuló posztliberalizmust. Eric Kaufmann a liberális posztliberalizmusról értekezik a kilencedik fejezetben. A második részt Andrew Roberts gondolatai zárják. A kötet harmadik részének nyitó tanulmányában Imogen Sinclair Freud tanainak hit utáni alkalmazásáról és a szövetség rendjéről ír a konzervatív gondolkodásban. A következő fejezet Hörcher Ferenc munkája az anglofil hozzáállásról a magyar politikai gondolkodásban, Ishaan Jajodia pedig a fuzionizmus haláláról és az amerikai posztliberalizmus felemelkedéséről értekezik a könyv záró fejezetében. A végkövetkeztetéseket megfogalmazva Daniel Pitt személyes megvilágításba helyezi a konzervativizmus jövőbeli irányát.

Daniel Pitt
Phillip Blond

FELHASZNÁLT IRODALOM

- CUTTS, David et al. (2020): Brexit, the 2019 General Election and the Realignment of British Politics. *The Political Quarterly*, 91(1), 7–23. Online: <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12815>
- DENVER, David (1994): *Elections and Voting Behaviour in Britain*. New York – London – Toronto – Sydney – Tokyo – Singapore: Harvester Wheatsheaf. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-14905-6>
- ELIOT, T[homas] S[tearns] (1955): *The Literature of Politics*. London: Conservative Political Centre.
- EVANS, Geoffrey – NORRIS, Pippa (1999): *Critical Elections. British Parties and Voters in Long-Term Perspective*. London: Sage. Online: <https://doi.org/10.4135/9781446218518>
- FEAR, Christopher (2020): The „Dialectical” Theory of Conservatism. *Journal of Political Ideologies*, 25(2), 197–211. Online: <https://doi.org/10.1080/13569317.2020.1750760>
- NARDULLI, Peter F. (1995): The Concept of a Critical Realignment, Electoral Behavior, and Political Change. *American Political Science Review*, 89(1), 10–22. Online: <https://doi.org/10.2307/2083071>
- Net Migration to the UK (2024). *The Migration Observatory*, 2024. december 2. Online: <https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/long-term-international-migration-flows-to-and-from-the-uk>
- PANICHAS, George A. (2006): *Essential Russell Kirk. Selected Essays*. Wilmington, NC: ISI Books.
- PITT, Daniel (2021): Future Conservative Electoral Prospects: Time for Tory Socialism? *Observatoire de la Société Britannique/French Journal of British Studies*, 27, 267–291. Online: <https://doi.org/10.4000/osb.5513>
- ROSE, Richard (1964): Parties, Factions and Tendencies in Britain. *Political Studies*, 12(1), 33–46. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1964.tb00609.x>
- TONGE, Jonathan – WILKS-HEEG, Stuart – THOMPSON, Louise (2020): Introduction: A Conservative Victory Like No Other? *Parliamentary Affairs*, 73(1Suppl), 1–6. Online: <https://doi.org/10.1093/pa/gsaa020>
- WEBB, Paul (1997): Attitudinal Clustering Within British Parliamentary Elites: Patterns of Intra-Party and Cross-Party Alignment. *West European Politics*, 20(4), 89–110. Online: <https://doi.org/10.1080/01402389708425219>

